

سرشناسه	: شه‌وری، احمد، ۱۳۲۴ -
عنوان و پدیدآور	: حافظ عارف / نوشته احمد شه‌وری.
مشخصات نشر	: تهران، علمی، ۱۳۸۶.
مشخصات ظاهری	: ۳۲۸ ص.
شابک	: 964 - 404 - 127 - 5
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.	
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۷۳.
موضوع	: حافظ، شمس‌الدین محمد، - ۷۹۲ق. عرفان.
موضوع	: حافظ، شمس‌الدین محمد، - ۷۹۲ق. دیوان - نقد و تفسیر.
موضوع	: شعر فارسی - - قرن ۸ ق. - تاریخ و نقد.
رده‌بندی کنگره	: ۹ ش ۴ / PIR ۵۴۳۷
رده‌بندی دیویی	: ۸۱۶ / ۳۲
شماره کتابخانه ملی	: ۱۰۶۱۴۱۹

عالم و عابد و صوفی همه طفلانِ رهند
مرد اگر هست بجز عارفِ ربّانی نیست

حافظِ عارف

نگاهی تازه به غزلهای عرفانی
خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی

نوشته

احمد شه‌وری

انتشارات علمی

حافظ عارف

احمد شه وری

چاپ اول، ۱۳۸۶

تیراژ: ۱۶۵۰ نسخه

حروفچینی و صفحه‌بندی: احمد شه وری

لینوگرافی: صدف

چاپ: چاپ و شکران نقش

خیابان انقلاب - بین خیابان فخر رازی و دانشگاه شماره ۱۳۵۸ تلفن: ۶۶۴۶۵۹۷۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

شابک ۹۶۴-۴۰۴-۱۲۷-۵

۴۲۵۰ تومان

نویسنده کتاب

احمد شه وری در سال ۱۳۲۴ در تهران بدنیا آمده است. در سال ۱۳۴۸ لیسانس خود را در رشته اقتصاد و در سال ۱۳۵۳ فوق لیسانس خود را در رشته علوم سیاسی در تهران گرفت و در سال ۱۳۵۴ با استخدام وزارت امور خارجه درآمد و تا اردیبهشت ۱۳۸۲ که بازنشسته گردید در ادارات مختلف این وزارتخانه در مرکز و نیز مأموریت‌های خارج از کشور: لندن، بروکسل، بمبئی و مدت کوتاهی هم در داکا خدمت کرد. از سال ۱۳۸۲ تا اردیبهشت ۱۳۸۵ در کره جنوبی اقامت داشت. او در سال ۱۳۸۴ فوق لیسانس خود را در رشته مدیریت بازرگانی از دانشگاه سجونگ این شهر که با دانشگاه سیراکیوز نیویورک، متفقاً این دوره را برگزار می کند، اخذ نمود. از وی تاکنون کتابهای زیر در ایران منتشر شده است:

- ۱- تنوری انقلاب. تهران. انتشارات نهج. ۱۳۵۷.
- ۲- دیپلماسی بحران: مطالعه موردی روسیه. تهران. انتشارات وزارت امور خارجه. ۱۳۷۵.
- ۳- جهان بینی عمر خیام. بمبئی. ۱۳۷۸ (بزبان انگلیسی).
- ۴- تشریفات و دیپلماسی عملی. تهران. انتشارات وزارت امور خارجه. ۱۳۸۱.
- ۵- تحقیق در افکار و بازتاب جهانی آثار حکیم عمر خیام نیشابوری. تهران. نشر همراه. ۱۳۸۱.
- ۶- مکتب حقوق طبیعی. تهران. نشر همراه. ۱۳۸۴.
- ۷- جهان بینی حکیم عمر خیام نیشابوری. تهران. نشر همراه. ۱۳۸۴.

فهرست مطالب

عنوان	شماره صفحه
پیشگفتار	۱۱
مقدمه	۱۵
مقدمه محمد گلندام بردیوان حافظ	۱۹
شرح احوال حافظ	۳۳
طریقت حافظ از نظر علامه دهخدا	۵۱
زندگی شخصی حافظ	۵۹
شهرت حافظ در زمان حیات وی	۶۳
مقام علمی و ادبی حافظ	۶۷
حافظ و مدیحه سرایی	۷۷
وفات حافظ	۸۱
آرامگاه خواجه حافظ	۸۳

۱۰ ⊕ حافظ عارف

۸۵	عرفان چیست؟
۹۷	فرق میان عرفان و تصوف
۱۰۹	زبان عرفان
۱۱۹	عارف کیست؟
۱۳۳	چرا عرفان؟
۱۳۹	مراحل رسیدن انسان به عارفی
۱۵۳	حافظ : عارفی ربّانی
۲۰۳	عشق: هادی عارف بسوی معبود
۲۱۳	حافظ و وحدت وجود
۲۱۹	مفسران حافظ
۲۲۳	دیوانهای خطی قدیمی دیگران با خط حافظ
۲۲۷	ترجمه های معروف دیوان حافظ
۲۳۱	منابع شناسی در مورد حافظ
۲۳۵	یادداشتها
۳۱۷	فهرست اعلام
۳۲۵	منابع و مأخذ
۳۲۹	نویسنده کتاب

پیشگفتار

مطالعاتم درباره خواجه حافظ به سال سوم تحصیل در دبیرستان نوشیروان در خیابان مولوی برمی گردد؛ به سال ۱۳۳۹. در آن سال یکی از دبیران ما، آقای صادقی، که تازه از دانشسرای عالی فارغ التحصیل و علاقه بسیار زیادی به حافظ داشت مشوق همه شاگردان خود به روخوانی و ازبرخوانی دیوان اشعار این نامی ترین غزلسرای ایران و جهان بود. او برآستی حافظ شناس بود و نکته هایی بسیار دقیق و ظریفی از غزلهای حافظ را برای ما در آن سالها عنوان می کرد که من بعدها تنها مشابه آنها را در کارهای مرحوم مسعود فرزاد* که کار بسیار سترگی در طول عمر پر بار خویش در مورد حافظ شناسی انجام داده و خوشبختانه نتیجه تلاش او به همت

دانشگاه شیراز سرانجام پس از سالها گرفتار بودن در پیچ و خمهای اداری چاپ و در دسترس عموم قرار گرفت و نیز کتاب بانگ جرس عبدالعلی علوی پرتو دیدم. این کمترین سهم خودم هرگز لطفی را که آن دبیر فرزانه به شاگردانش و از جمله این کمترین در این مورد کرد فراموش نخواهم کرد و این نوشته بواقع قدردانی از زحمات آن گرانمایه دبیر است، که نمی دانم امروز در حیات هستند و یا نه؟ اگر زنده اند یادشان بخیر و اگر هم در قید حیات نیستند روانشان شاد.

همان اندك مایه اولیه سبب شد تا پیوند خود را با حافظ و به تبع از آن با ادبیات غنی ایران همچنان حفظ کنم بگونه ای که امروز صادقانه باید اذعان کنم بهره ای که من از ادبیات برده و می برم بمراتب بیش از آنی است که از مطالعات سیاسی و اقتصادی خود برده و می برم. ادبیات ما روح را تربیت و تلطیف می نماید و فکرمی کند که بخش مهمی از نابسامانیها و ناهنجاریهای اجتماعی امروز جوانان و یا حتی کسانی که در سنین سی تا چهل

پیشگفتار ⊕ ۱۳

سالگی هستند منبعث از جدایی نسلهای دهه های ۱۳۵۰ به بعد ما از ادبیات و بخصوص از تعالیم عالیه شاعران و ادیبان گرانسنگی چون فردوسی*، مولوی*، حافظ و سعدی* است. در این کتاب اسامی شخصیتها، و مکانهای مهم و نیز معنی واژه هایی که کمتر در گفتگوهای روزانه کاربری دارند در متن با نشانه * مشخص و در بخش یادداشتهای کتاب راجع به آنها اطلاعات لازم داده شده است.

احمد شه وری- ۳۰ آذر ۱۳۸۱

مقدمه

خواجه شمس الدین محمد حافظ در آغاز قرن هشتم هجری قمری در شهر شیراز، مرکز استان فارس، متولد شد. تاریخ تولد او با احتمال زیاد سال ۷۰۴ هجری شمسی، برابر با سال ۷۲۶ هجری قمری بوده است. سید محمد رضا نائینی و نورانی وصال که با اشتراك كتاب بسیار ذی قیمتی در باره خواجه شیراز نوشته اند، سال تولد وی را سالهای اولیه دهه نخست قرن هشتم، براساس تقویم خورشیدی و یا دهه دوم همان سده، براساس تقویم سال برمبنای گردش ماه، دانسته اند. (ر. ک. نائینی، وصال: ۱۳)

در کتاب دیگری که سید محمد رضا نائینی با همکاری نذیر احمد نوشته است، آمده است که خواجه حافظ شیرازی با احتمال زیاد در آخرین روز ذی الحجه

سال ۷۹۱ هجری درگذشته و در اولین روز ماه محرم سال ۷۹۲ به خاک سپرده شده است. دیگر محققین در باره خواجه بزرگ شیراز نیز تاریخهایی قریب به این مضامین در باره زمان تولد و مرگ بزرگترین غزلسرای ایران آورده اند. هرچند که شاید دانستن زمان دقیق این دو واقعه در مورد اشخاص بزرگی چون حافظ از اهمیت زیادی برخوردار نباشد؛ موضوع مهم درباره انسانها اثری است که از خود برجای می گذازند و نه زمان دقیق تولد و وفات آنها، ضمن اینکه نمی توان منکر این واقعیت شد که عدم توجه معاصران این قبیل مردان بزرگ در ایران در مورد زمان وفات آنها نشان از این دارد که این بزرگمردان چه اندازه در زمان حیاتشان مورد کم توجهی و اقبال نا متناسب مردم واقع شده اند. زیرا این موضوع فقط در مورد خواجه بزرگ شیراز رخ نداده است، بلکه هم در مورد استاد بزرگ سخن در ایران، فردوسی، و هم در باب حکیم عمر خیام نیشابوری، روی داده است.

اطلاعات ما در باره سالهای نخستین حیات این شاعر بزرگ فاقد آن اعتباری است که بتوان بر آن اعتماد کرد. برابر برخی از منابع اولیه قابل اعتمادی که در دست است، از جمله زندگینامه ای که محمد گلندام* - که آن را بلحاظ اهمیتی که دارد جداگانه آورده ام - جمع آوری کننده غزلیات خواجه بزرگ شیراز در مقدمه کتاب خود آورده است، حافظ در زمینه فقه تحصیلات خود را به پایان برده بوده است. براساس نقل او، حافظ تحصیلات خود را نزد اساتیدی مانند قوام الدین عبدالله*، که در زمان خود از فقهای مشهور فارس به شمار می رفته به پایان برده بوده و هم این فقیه بنام بوده است که ذوق بی همتای غزلسرایي را در شاگرد خود یافته و او را ترغیب به پرورش این استعداد خدادادی نموده است.

خواجه حافظ پس از آنکه غزلیاتش بر زبان همشهریان با ذوقش و دیگران در فارس و سپس از فارس تا خلیج بنگال جاری شد، خلاف عرف مرسوم از اینکه شغل رسمی شاعری دربار یکی از امیرزادگان معاصر خود را بپذیرد خودداری نمود. هرچند که بسیاری از

امرای معاصر خود نظیر ابواسحاق اینجو*، شاه شجاع*، نصرت الدین شاه یحیی* شاه هرمز* و شاه منصور بن مظفر محمد*، که جملگی امیران و امیرزادگان خطه فارس ویا نواحی جنوبی ایران ویا بعضاً از پادشاهان ایران بوده اند و نیز بعضاً وزیران آنها را مانند حاجی قوام* ویا بزرگان زمان خویش مانند عماد الدین محمود*، را در دیوان خود ستوده است. حافظ برخی از امیران و شاهان سایر کشورها از جمله سلطان اویس شیخ حسن ایلخانی جلایر* و احمد ایلخانی* را که هر دوازده حاکمان بغداد در زمان حافظ بوده اند و نیز محمود شاه بهمنی*، فرمانروای دکن هندوستان و جلال الدین تورانشاه*، فرمانروای هرمز و همچنین سلطان غیاث الدین* را در زمانی که هنوز به تخت سلطنت بنگال نرسیده بوده مدح گفته است.